

THE COMPENSATORY SPACES IN SADOVEANU'S SHORT STORIES

Simona-Marilena Crăciun (Pogan)
PhD. student, „1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia

Abstract: This study discusses the problem on compensatory spaces in two of Sadoveanu's short stories collections (*Vechime* and *Împărăția apelor*). Compensatory spaces can be found in the heart of the nature, but only if the human being is able to understand which are the meanings of this chaste universe. Enjoying fishing and hunting, Sadoveanu himself spent a lot of time in the heart of the nature, understanding the purpose of symbolic spaces such as islet, pond, lake or river, mountains or forests. Sadoveanu took over these symbolic spaces, becoming an initiate. The process of initiation in the compensatory spaces involved several steps. These three steps are highlighted in this study.

Keywords: compensatory, spaces, nature, fishing, symbolic, initiation.

1. Spațiul compensativ, al căutării de sine și al regăsirii

Semnificațiile spațiilor simbolice au prins contur în sufletul și în mintea scriitorului prin prisma diferitelor activități întreprinse de acesta, în cadrele inedite oferite de natură. Este binecunoscut faptul că, printre altele, Sadoveanu a fost atras de sfera ihtiologicului, înțelegând menirea și sacrificiul la care este supus un pescar veritabil: „Ce este pescuitul cu undița? (...) La noi, pescuitul cu undița pare în general a fi îndeletnicirea țiganilor și a derbedeilor. Foarte rar mi s-a întâmplat să văd un gospodar bătrân pe malul bălții, și fără îndoială era vorba de-un om sărac, fără copii și rude, fără vite și treburi. (...) Îndeletnicirea undiții este surprinzător de depreciață”¹. Deși, în viziunea oamenilor epocii respective, această ocupație era destinată anumitor categorii de indivizi, cei care nu erau angrenați în tumultul unor activități considerate mai demne, Sadoveanu afirma, totuși, faptul că „pescarul cu undița ar fi un domn care vine la baltă cu foarte multe unelte, ca să nu prindă niciun pește. E un mucenic al răbdării. Câteodată primește și cununa muceniciei”². Pescarul veritabil trebuie să fie înzestrat cu anumite calități, răbdarea și calmul reprezentând cheia care deschide poarta spre noi orizonturi, spre o lume nouă, tănuită, spre spațiile compensative, ale căutării și ale regăsirii de sine, iar „în așteptarea aceasta a unei minuni stă tot farmecul pescuitului, ca și al vânatului. Pești mai mici, somotei și mrenuțe, cad destul de obișnuit în cârlig. Însă pescarul așteaptă să i se zbată inima când a dat semn peștele cel mare de un kilogram, ori de două, care bate unda cu coada, se repede în adâncuri, luptă cu putere în elementul lui și isprăvește prin a se supune, urmând obosit spre mal firul subțire și întins”³.

Fie că strădania pescarului este încununată sau nu, pe plan material, câștigul cel mai de preț al acestuia se revendică din planul spiritual, deoarece „farmecul e în despărțirea desăvârșită de lume și în repaosul complet în care intri. Grijile, preocupările, supărările și durerile adorm. Te-ai apropiat de natura eternă, care te-a lăsat în stăpânirea ei și te ocrotește ca o mamă. Ceru-i curat, soarele strălucit și salcia sub care stau, prietinoasă. Săgetează rândunele pe deasupra luciului”⁴. Dincolo de actul primitiv de a pescui în scopul satisfacerii unei nevoi primare, Sadoveanu percepe pescuitul ca prilej de deconectare de la tensiunile sau

¹Mihail Sadoveanu, *Pescuitul cu undița* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 314.

²*Ibidem*, p. 315.

³*Ibidem*, p. 317.

⁴*Ibidem*, p. 317.

chiar monotonia vieții de zi cu zi, respectiv ancorarea într-un spațiu compensativ, care, prin prisma sălbăticiunii sale fermecătoare, impune acea stare de repaos, de detașare, stârnind, totodată, starea de meditație, de regăsire a sinelui: „pescuitul e un vânat și pescarului i se poate întâmpla, ca și vânătorului, să se întoarcă acasă cu tolba goală. Știu asta. Și mai știu ceva: că pescuitul e o plăcută și fericită îndeletnicire, chiar când nu prinzi nimic”⁵. Pescuitul înseamnă, așadar, pentru Sadoveanu, prilej de descoperire a semnificațiilor unui nou spațiu, a arhetipurilor și matricilor pe care acest topos le presupune, în final rezonând cu vibrațiile cadrului natural, contemplând și asumându-și starea de repaos.

Până ce toate acestea au prins dimensiuni concrete, Sadoveanu, în ipostaza de pescar, s-a lăsat șlefuit de către „idolii” săi (tribul de la Nada Florilor), devenind un inițiat. În fragmentele citate din diferite povestiri, regăsim atât idei referitoare la procesul inițiat pe care pescarul (povestitorul) îl parcurge, cât și modul în care acesta deslușește semnificațiile spațiului regășirii (de sine), în volumele *Vechime* și *Împărăția apelor*.

Deoarece spațiul compensativ se remarcă precum o a doua vârstă a spațiului necunoscut, sălbatic, izolat, următoarea parte a studiului de față surprinde tomii traseul acestei deveniri a spațiului, mergând, totodată, în siajul teoriei bachelardiene despre spațiul necunoscut și cel asumat: „Un teritoriu necunoscut, străin, neocupat ține încă de modalitatea fluidă și larvară a *Haosului*. Ocupându-l și, mai ales, instalându-se în el, omul îl transformă simbolic în Cosmos, printr-o repetare rituală a cosmogoniei”⁶.

2. Îndeletnicirile ihtiologice – procesul de inițiere a scriitorului în aria spațiilor compensative

Asemenea oricărui ucenic în domeniul ihtiologic, Sadoveanu a avut parte de un proces inițiat. Spațiul compensativ i s-a revelat la Nada Florilor, unde s-a înrolat în rândul băștinașilor, după cum relatează în volumul *Împărăția apelor*: „viața aceluia mic trib, de pe ostrovul de la Nada Florilor, îmi apăruse ușoară și fericită. Eram gata să fac supunere și jurământ legii lui: căci îmi plăcea soarele pe baltă, și stuhurile cu sălbăticiile lor, unde cântă cucul și alte neamuri de paseri, și apa cu toate ale ei și mai ales cu peștii”⁷. Capabil de a vedea și de a pătrunde ostrovul, dincolo de actul strict de a pescui, povestitorul redă în cuvinte întocmai tabloul naturii desăvârșite, al spațiului luminos și tăcut, încântător și ferit, compensativ și venerat: „peste neclintirea aceea a singurătății ș-a pustiei, curgea, odată cu lumina, un zvon compact și masiv, al tuturor paserilor și găngăniilor cuprinsului. Lumina și zvonul păreau una, strâns împletite. Lumina, nu-mi jignise vederea, zvonul nu-mi tulburase auzul. Toate erau incorporate singurătății, – și tovarășii mei pescari urmau să pară idoli ai liniștii”⁸.

În povestirea *Intrare în ostrov*, povestitorul relatează, după cum și titlul sugerează, modul în care acesta a luat contact cu un nou tip de spații, tainice, necunoscute încă, la Nada Florilor: „Eram în preajma unui mare eveniment: pescuit la Nada Florilor, în locuri tainice, pe care puțini oameni de pe pământ le cunosc. Trebuia să mă ducă acolo un flăcăuș fără nume încă și cu puține straie pe el; totuși, din punctul de vedere care mă interesa atunci, îl invidiam cu respect”⁹. Pentru ca pătrunderea în noul cadru să fie într-un tot dominată de necunoscut,

⁵ Mihail Sadoveanu, *Despre instrumente și despre norocul pescarilor* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 319.

⁶ Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, traducere din limba franceză de Rodica Chira, Editura Humanitas, București, 1992, pp. 30-31.

⁷ Mihail Sadoveanu, *Îndeletnicirile insularilor mei* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 352.

⁸ Mihail Sadoveanu, *Pescuitul racilor și altele* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 361.

⁹ Mihail Sadoveanu, *Intrare în ostrov* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 337.

numele călăuzei tânărului neinițiat rămâne sub semnul anonimatului, totodată, novicele apreciind alura sălbatică a călăuzei.

Momentul pătrunderii concrete în acest topos îl propulsează pe debutant în sfera singurătăților depline, „în locuri necunoscute, pe care le bănuiam că sunt locurile mele. Poate-i târziu, poate pescarii adevărați au trecut la ascunzișurile lor, pe plăvăii, în singurătăți, la Nada Florilor, ș-așteaptă cea dintâi lucire de zori ca s-arunce undițile”¹⁰. Fiindu-i parcă predestinată această îndeletnicire, încă de la primii pași pe acest teritoriu nou îi intuiește tainele, cu interesul profund stârnit și multă dibăcie.

Odată afiliat acestui spațiu izolat, încă (pentru ca, mai apoi, să devină compensativ), povestitorul descoperă, pas cu pas, greutățile întâmpinate de băștinași în viața de zi cu zi, de la modul de a-și procura hrana și apa, până la felul în care decurge o zi, o lună, un an din existența acestora. Pentru a-și procura până și elementele fundamentale supraviețuirii, locuitorii ostrovului depun eforturi considerabile, scornind metode dintre cele mai ingenioase pentru a-și satisface nevoile primare: „ce fel de instrument ciudat și complicat au inventat oamenii aceștia sălbatici din baltă și de pe ostrov, ca să găsească și să scoată apă rece! Eu socoteam că instrumentele ingenioase se găsesc numai în laboratorul școlii. Văd că se găsesc și la Nada Florilor”¹¹. Tânărul pescar remarcă iscusința aborigenilor, înțelegând nu doar faptul că aceștia s-au adaptat unui mediu izolat, dar fac ca traiul lor să fie prietenos cu natura candidă, nepereclitându-i tăcerea.

În același volum, *Împărăția apelor*, Sadoveanu descrie un mediu de viață asemănător, aspru, în singurătăți, în satele de pe malurile Dunării, demonstrând aceeași capacitate de a intui: „În satele ajunse de apă, nu se zăreau acuma oameni; ușile stăteau deschise, ferestrele erau negre și oarbe; gardurile de trestie erau căzute. Lipsa omului de la sălașuri sporea pustietatea malurilor. Dincolo însă, după sălcii, în papură și trestii, furnica viața nevăzută. Cu barca, după ce lăsarăm vaporeșul ancorat, trecurăm pe subt o boltă verde și intrarăm într-o gărlă a Dunării”¹². Poziționându-ne în proximitatea aceluiași context, descoperim secvențe sadoveniene în care viața din ostrovul de la Nada Florilor găsește corespondent în destinul Deltei, cu tot ceea ce înglobează acesta, de la floră și faună, până la comunitate, toate cuprinse de inițiat în registrul spațiilor pustii, izolate, aflate la polul opus al lumii citadine, spații compensative pentru Sadoveanu: „Să nu-și închipuiască cineva singurătățile Deltei ca pe niște sihăstrie în care oamenii se hrănesc cu pâne și apă. Pânea ca pânea, – dar apa o bea pescarul luând o cupă din fundul luntrii, cufundând-o în baltă și ducând-o apoi la gură, – o apă caldă, cu gust de mâl, plină de miliarde de sfârâmituri abia văzute cu ochiul”¹³.

În volumul *Vechime* regăsim fragmente în care se nuanțează semnificația adaptării și inițierii, ca procese indispensabile nu doar supraviețuirii, dar și rezonării cu suflul naturii (fapt atât de râvnit de scriitor, astfel dobândind), inițiatul cunoscând, în mod neobișnuit, un continuu proces de învățare: „în singurătatea noastră, chibriturile sunt scumpe. Dacă se întâmplă să isprăvim chibriturile, sociorăm în chimir și scoatem o cremene și un fir de iască și un amnar vechi, cu care deasemenea putem îndeplini minunea focului”¹⁴. Aparent, cele mai nesemnificative gesturi, în aceste toposuri, capătă alte valențe, iar, pentru ca Sadoveanu să resimtă latura compensativă a acestora (a spațiilor), înțelege aceste gesturi ca pe niște condiții necesare, pe care le îndeplinește cu sârguință și grațitudine.

¹⁰ *Ibidem*, p. 338.

¹¹ Mihail Sadoveanu, *Ploaie, la Nada Florilor* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 348.

¹² Mihail Sadoveanu, *Pe dunărea Veche* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., pp. 397-398.

¹³ Mihail Sadoveanu, *Popas* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 406.

¹⁴ Mihail Sadoveanu, *Vechime* (din vol. *Vechime*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., *Vechime*, p. 440.

Conturând portretul pescarului deja inițiat, al celui care își asumă spațiile pe care le pătrunde, manifestând o dorință neîncetată de a percepe semnificațiile spațiului compensativ, sălbatic, al solitudinii, neîntinat de urmele nefaste ale omului, Sadoveanu reproduce tabloul unui spațiu încă sălbatic: „în țările undiților evaluate, lacurile și râurile și-au lepădat sălbăticia primitivă. Apa lor e corectată sau îndiguită, malurile accesibile. La Sâmbăta, însă, mulțam Domnului, puhoiul sare ca o capră neagră. (...) Ca să intri la pârâu, trebuie să fii sălbăticiune sau braconier, să cunoști adică hățișurile. În asemenea țesături de crengării, varga undiții nu numai că nu poate lansa liber, dar nici măcar nu poate intra”¹⁵.

3. Ostrovul și balta, ca spații compensative (deja) asumate de scriitor

Volumul *Împărăția apelor*, cuprinde un set de povestiri – memorii, grăitor în ceea ce vizează nu doar statutul și traiectoria pescarului, ci și semnificațiile unor spații compensative, cu valențe revelatoare, pe care scriitorul le-a înțeles și asumat, odată cu parcurgerea unui scurt proces inițiat. După un șir de povestiri, din partea de început a acestui volum, în care este relatat modul în care scriitorul se integrează în acest topos tănuit, povestirea *Pierde-vară*, cuprinde simțăminte și ipostaza unui integrat, care rezonază cu atât cu spiritul băștinașilor, cât și cu freamătul naturii: „Cât stau în baltă, lângă tovarășii mei, sunt fericit ca salcia ori ca papura, și pare că nu mă gândesc la nimic, dar știu că intră în mine, nesimțit, tot ce sună și tot ce se vede – ca soarele care lucrează în mazăga pământului și în ape”¹⁶. Balta și ostrovul, ca arhetipuri, îndeplinesc întru totul condițiile (liniștea, suflul naturii, solitudinea) impuse de semnificațiile unor spații ale căutării și ale regăsirii de sine, fapt confirmat de Sadoveanu în mai multe rânduri, în aceeași manieră: „Mă aflu deci în adevăr în locuri încântate. Așteptam împlinirea icoanelor din vis. În încordarea și atenția mea timpul n-avea noimă și ființă. Abia târziu băgai de samă neclintirea plutelor mele”¹⁷. Starea de reverie insuflată pescarului de spațiul compensativ, spațiu care se lasă dibuit asemenea nufărului din baltă, pentru aceia care sunt capabili să descopere frumusețea unei ape stătute. Aceste principii referitoare la semnificația bălții, ca spațiu compensativ, le regăsim și la Evseev: „Simbol al materiei primordiale și fecunde. Preia simbolismul apei stătute, dar și al mълului ca materia informă; marchează starea precară, nediferențiată de unde poate răsări germenele vieții (lotusul ieșind la suprafața apei stagnante)”¹⁸.

Și despre semnificația ostrovului, spațiu simbolic în proza scurtă sadoveniană, se aduc precizări în *Dicționarul* lui Evseev, de unde desprindem următoarele: „ostrovul e asociat naturii primare, paradisiace, neîntinate de mâna omului plin de păcate. Orice insulă simbolică e utopie și ucronie – sustragere de la legile implacabile ale timpului și de la dramele istorice (...) Dacă apa, în majoritatea culturilor e asociată haosului, insula va simboliza, dimpotrivă, manifestarea, creațiunea, centrul de la care pornește cosmicizarea”¹⁹. Ostrovul sau insula, capătă același sens în percepția lui Evseev, fiind un arhetip al spațiului compensativ, paradisiac, situat în atemporalitate.

Acest spațiu simbolic al naturii primare, paradisiace, ostrovul, se situează într-o atemporalitate specifică povestirilor sadoveniene, deoarece „timpul sadovenian este în relație cu primordialul, cu geneza. (...) Filosofia omului sadovenian s-ar reduce în mare la o regăsire a paradisiului pierdut și la o redescoperire a timpului ca ciclu deschis, al naturii, fără vârstă.

¹⁵ Mihail Sadoveanu, *Făgăraș* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 446.

¹⁶ Mihail Sadoveanu, *Pierde-vară* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 342.

¹⁷ *Ibidem*, p. 343.

¹⁸ Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Amarcord, Timișoara, 2001, p. 19.

¹⁹ *Ibidem*, p. 87.

(...) Abandonând timpul creat de civilizație, Mihail Sadoveanu creează timpul naturii, care, paradoxal, este al conștiinței unui personaj de basm. Este filosofia deloc anacronică a unei lumi care, cunoscând toate dramele și contradicțiile existenței, se reîntoarce la viața elementară și originară²⁰. Zaharia Sângeorzan definește, în acest mod, relația care se stabilește între aceste două mari dimensiuni ale prozei scurte sadoveniene, spațiul și timpul, ambele fiind plasate (în aceste două volume de povestiri, cel puțin) în sfera primordialului, a naturii paradisiace, originare.

Sustragerea din aceste spații compensative, edenice, se dovedește a fi inevitabilă, scriitorul fiind nevoit să facă un salt spre lumea meschină, exterioară ostrovului. După cum titlul sugerează, în povestirea *Pescuitul racilor și altele*, Sadoveanu schițează un raport între valorile celor două lumi, ceasornicul, respectiv trecerea timpului, primând în fața săculețului cu raci: „Când m-am întors în lumea celorlalți oameni, părăsindu-mi prietini, ș-am intrat în casa acelora care, probabil, erau părinții mei, a apărut iar în mine, ca un țânțar supărător, chestia ceasornicului. Era un obiect care, pentru anume lume meschină, reprezenta o valoare mai mare decât săculețul de raci”²¹. Timpul capătă o altă dimensiune în cadrul spațiilor compensative, trecerea bruscă în lumea reală, cea din-afara naturii candidă, accentuând această discrepanță.

Parcurgând deja procesul inițiat, Sadoveanu, în ipostaza pescarului, subliniază modul în care oamenii se raportează la natură, la fenomenele naturii, felul în care aceștia își croiesc planuri în funcție de ceea ce natura le oferă: „Căci lumea și viața fenomenelor naturii n-aveau rost decât în funcție de ostrov și pescuit. Câmpiile și holdele se prăjeau în arșiță, mahalaua plugarilor ieșise, câteva zile mai înainte, cu icoanele, spre izvoare, cerând prin rugăciunile preoților ploaie; buraticii înălțau în toate după-amiezile, în sălcii, cor de orăcări disperate cerând același lucru; noi însă aveam nevoie de vreme bună și de baltă calmă, ca să putem arunca undițele cu folos”²². În povestirea *Știuca* este evidențiată ideea de adaptare a omului la dieritele tipuri de spații, maniera în care, raportându-ne la îndeletnicirile fiecăruia, același cadru natural poate să fie, sau nu, favorabil demersurilor ființei umane. Deși zilele toride de vară se dovedesc a fi ostile și istovitoare pentru îndeletnicirile altor bresle, în povestirile sadoveniene vara se distinge ca anotimp prielnic pescarului. Referitor la acest aspect, la antipod se află iarna, când aceleași spații, balta și ostrovul, primesc altă însemnătate, devenind medii ostile pescarului: „În strălucirea zilei și-n liniștea singurătății, în neclintirea pustiei albe, pescarii cei vechi ai satului, având pe Pricop vataman, se puseră în mișcare. Și din clipa aceea avui simțiri numai pentru operația lor bizară. Cuconu Costache se mișca grav între ei, ca un general amuțit de un farmec, într-o regiune fantastică”²³.

Regatul alb limitează pescarul, spațiul cunoaște alte proporții, nemaifiind compensativ, ci chiar fantastic, ostil și bizar, procesul de adaptare al pescarului (în acest mediu rece) întâmpinând multe dificultăți. În povestirea *Neajlov*, este cuprinsă aceeași idee referitoare la spațiile care își pot schimba semnificațiile, însă inițiatul are posibilitatea de a regăsi spațiul compensativ, metaforic vorbind - *acel nufăr al bălții* sau *limanul*: „Am mers înainte prin singurătăți, cu gurile încleștate. Ca să nu mai vorbim degeaba, și ca să nu ne mușcăm limbile. Soarta noastră părea pecetluită. Dacă ieșim din asemenea ghioluri ale primăverilor și veacurilor moarte, apoi neapărat trebuie să poposim într-un liman care să ne

²⁰ Zaharia Sângeorzan, *Mihail Sadoveanu. Teme fundamentale*, Editura Minerva, București, 1976, pp. 320-321.

²¹ Mihail Sadoveanu, *Pescuitul racilor și altele* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 361.

²² Mihail Sadoveanu, *Știuca* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 366.

²³ Mihail Sadoveanu, *Despre crapi* (din vol. *Împărăția apelor*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 386.

răsplătească suferințele, sub zâmbetul lui Dumnezeu”²⁴. Spațiul compensativ, care își pierde semnificația, devenind ostil, poate fi regăsit de inițiat (prin frumusețea *nufărului*, prin bucuria de a ajunge la *liman*), după cum tocmai am amintit, însă, dacă omul profanează cadrul natural, vigoarea spațiului compensativ scade pe măsura gravității actelor nelegiuite ale neinițiatului: „într-un ostrov ca acesta (...) s-a întâmplat un eveniment extraordinar... s-a oploșit, în tăcere și singurătate, o familie de flamingi, o familie din bătlanii aceia nalți, cu gâturile arcuite, cu penele ca o flacără trandafirie, în bătaia soarelui amurg... O vânătoare oficială i-a distrus. De ce? Podoabe ale pământului și-ale văzduhului, paseri nevinovate... Dar în Deltă, pe lângă țarcă, vultur și lup – a mai intrat și omul...”²⁵.

În ultimă instanță, considerăm că este necesar să subliniem importanța condițiilor pe care ființa umană trebuie să le îndeplinească pentru ca spațiile compensative să se lase dibuite. Aceste aspecte au fost luate în vedere de Ernest Bernea, care susține că „ordinea cosmică se impune cu un caracter de lege neschimbătoare. Ea trece dincolo de voința omului și omul trebuie să se supună ei. Atitudinea omului în fața lumii și lucrurilor este de înțelegere și ascultare. Fie că are un caracter mai religios, fie că e mai liber-cugetător, poziția omului se exprimă într-un joc continuu între aceste două îndemnuri, dar care laolaltă condamnă înfruntarea ordinii și a legilor lumii și recomandă cunoaștere și supunere”²⁶.

BIBLIOGRAPHY

- Bernea, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, București, Editura Humanitas, 2005
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Traducere din limba franceză de Rodica Chira, București, Editura Humanitas, 1992.
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.
- Sadoveanu, Mihail, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, București, Editura Eminescu, 1983.
- Sângeorzan, Zaharia, *Mihail Sadoveanu. Teme fundamentale*, București, Editura Minerva, 1976.

²⁴ Mihail Sadoveanu, *Neajlov* (din vol. *Vechime*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 484.

²⁵ Mihail Sadoveanu, *Delta* (din vol. *Vechime*), în Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei, Țara de dincolo de negură, Împărăția apelor, Vechime*, ed. cit., p. 475.

²⁶ Ernest Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 75.